

процесі звільнення захоплених територій. Документування порушень прав людини щодо катувань та жорстокого поводження та збирання доказів є критично важливим для подальшого притягнення винних до відповідальності.

Міжнародні організації, правозахисні групи та національні уряди повинні продовжувати працювати над збиранням і збереженням свідчень про катування та інші злочини, щоб забезпечити справедливість для постраждалих. Важливість позитивного прийняття для України рішень в ЄСПЛ посилить можливості відстоювання справедливості при використанні інших міжнародних механізмів розслідування і притягнення злочинців до відповідальності, у тому числі щодо отримання компенсацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р.: Закон України від 17.07.1997 р. №475/97-ВР. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 07.04.2026).

2. Конституція України від 28 червня 1996 року. N 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 07.04.2026).

3. Шуміло І. А. Деякі аспекти імплементації заборони катування, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання в Україні. *The Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 33. С. 64–68.

4. Пупишева В. Міжнародне гуманітарне право під час російсько-української війни. Актуальні питання права та соціально-економічних відносин: Збірник наукових статей. Кропивницький :ЦІРоЛ, 2023. С. 12–19.

5. Європейський суд з прав людини як механізм розслідування і притягнення до відповідальності рф. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/92274/> (дата звернення: 07.04.2026).

УДК 342.565:340.12

Подковенко Т. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму,
Західноукраїнський національний університет*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Принцип верховенства права є фундаментальною засадою сучасної демократичної держави. Верховенство права та демократія взаємопов'язані та взаємопідсилюють одне одного, і належать до універсальних та неподільних цінностей сучасного цивілізованого суспільства. Тісний зв'язок між

верховенством права та демократичним суспільством був підкреслений Європейським судом з прав людини за допомогою різних виразів: «демократичне суспільство, що дотримується верховенства права», «демократичне суспільство, засноване на верховенстві права» та, більш систематично, «верховенство права в демократичному суспільстві» [1]. Верховенство права систематично згадується в основних політичних документах Ради Європи, а також у численних конвенціях та рекомендаціях. Верховенство права зокрема згадується як елемент спільної спадщини у преамбулі до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ), як основоположний принцип європейських демократій у Резолюції Res(2002)12 про створення Європейської комісії з ефективності правосуддя (CEPEJ), та як пріоритетна мета у Статуті Венеціанської комісії.

У сучасній юридичній літературі можна знайти багато різних визначень верховенства права. Але всі вони зводяться до двох основних понять верховенства права – «формального» та «матеріального». Особливістю матеріальної складової є те, що вона включає вимоги до змісту права, основою якого мають бути такі фундаментальні правові та моральні цінності, як свобода, рівність та справедливість. Особливістю формальної складової є те, що вона зосереджена на зовнішній формі законності [2, с. 167].

Принцип верховенства права є комплексним і його зміст розкривається через демократичну модель правотворчого процесу, легальність діяльності органів державної влади на основі та в межах закону, спеціальний захист основних прав і свобод людини та громадянина, рівність усіх перед законом, поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, які врівноважують, стримують та доповнюють одна одну.

Для забезпечення реалізації цих принципів необхідна цілісна правова система, на вершині якої зазвичай знаходиться конституція (основний закон) та органи, що оцінюють та забезпечують виконання положень конституції як нормативного акта з найвищою юридичною силою. Саме тому у більшості сучасних держав було створено інститут конституційного контролю, який зараз є постійним елементом демократичних систем і сприймається як одна з фундаментальних гарантій сучасної демократичної держави, що керується верховенством права. Завдяки механізму оцінки відповідності нормативних актів конституції, права, гарантовані положеннями конституції, є реальними, а Конституційний суд стає їх гарантом.

В Україні конституційний контроль здійснюється Конституційним Судом України відповідно до Конституції України та Закону України «Про Конституційний Суд України». Принцип верховенства права закріплений у статті 8 Конституції України і передбачає, що право має вищу силу над державною владою, «норми Конституції України є нормами прямої дії», права людини є невідчужуваними та непорушними [3]. Конституційний контроль гарантує реалізацію цього принципу через офіційне тлумачення Конституції України, що забезпечує єдність правозастосовчого процесу, через можливість скасування неконституційних актів та розгляд конституційних скарг з метою ефективного захисту прав людини. Конституційний Суд України як орган, що здійснює такий контроль гарантує верховенство Конституції України та забезпечує конституційну законність на основі принципу верховенства права,

що

є вкрай необхідним для формування нормативно-правової основи сучасних перетворень у державі та суспільстві [4, с. 318].

Збройна агресія росії проти України є справжнім випробуванням і для демократичної системи нашої держави та основним чинником, обраного євроінтеграційного курсу. Зокрема, Ю. Ірха наголошує, що оскільки воєнний стан у державі – це час швидких та непростих дій, то завжди існує загроза ухвалення помилкових чи дефектних правових норм або управлінських рішень, які суперечать принципу верховенства права [5, с. 67]. І за відсутності належного контролю та швидкого реагування на такі виклики, частина демократичних здобутків знаходяться під загрозою. Мова йде про «надмірне втручання держави у реалізацію прав і свобод людини, у тому числі за допомогою сучасних інформаційних технологій; наявний дисбаланс у системі стримувань і противаг; підміну законності воєнною, політичною, економічною чи ідеологічною доцільністю; зведення до мінімуму або повна відсутність ефективного контролю за діяльністю органів публічної влади, у тому числі військових формувань та правоохоронних органів; вибіркове правосуддя; використання війни та інтересів національної безпеки у корупційних цілях; приховування від громадськості інформації, яка становить суспільний інтерес в умовах війни; надмірне обмеження академічної свободи у закладах вищої освіти та наукових установах, а також плюралізму у засобах масової інформації, політичному та громадському житті; перебільшення ролі органів сектору безпеки і оборони у житті суспільства і держави» [5, с. 67].

Відповідно до юридичної позиції Конституційного Суду України обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права [6].

Таким чином, конституційний контроль є невід'ємним елементом принципу верховенства права. Його ефективність визначає рівень демократичності держави, ступінь захищеності прав людини та стабільність правового порядку. В Україні подальший розвиток цього інституту має бути спрямований на посилення незалежності Конституційного Суду, удосконалення процедур та забезпечення реального виконання його рішень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Rule of Law Checklist. Adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11-12 March 2016). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e)
2. Slinko T., Letnianchyn L., Bairachna L., Tkachenko Ye. The Rule of Law in the Legal Positions of the Constitutional Court of Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. №1(13). С.165-177. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.1-n000099>

3. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n415>
4. Гураленко Н. А., Гордєєв В. В. Конституційний контроль у практиці конституційного суду України. Право та державне управління. 2022. № 2. С. 316-319. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.2.45>
5. Ірха Ю. Загрози верховенству права в умовах війни в Україні. Міжнародна та національна безпека: теоретичні та практичні аспекти. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 17.03.2023). С.64-67.
6. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>

УДК 341.11

Сеник Т. Б.
доктор філософії, старший викладач
кафедри кримінального права та процесу
Західноукраїнського національного університету

ВИДИ МОДЕЛЕЙ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На сучасному етапі формування верховенства права в Україні, прагнення до високих стандартів захисту прав людини в суспільстві та адаптації національного законодавства до європейських стандартів, зокрема у сфері судового розгляду, існує потреба в удосконаленні моделей судочинства загалом та моделі судового розгляду у кримінальному провадженні зокрема.

Практично жоден науковець не заперечує, що моделі судового розгляду поділяються за правовою системою та/або правовою культурою. Водночас більшість дослідників схиляються до думки, що першим типом моделі судового розгляду у кримінальному судочинстві був обвинувальний процес, більшість рис якого відображені в змагальному процесі.

У контексті порівняльного аналізу моделей судового розгляду, слід звернути увагу на позицію О. М. Толочко, який вказує, що «вчені західної доктрини кримінального процесу використовують порівняльний підхід до дослідження типів (моделей) судочинства, що сприяє виділенню, як правило, двох моделей (типів) кримінального процесу: обвинувальний (accusatorial) та інквізиційний (inquisitorial) кримінальний процеси» [1, с. 102].

Водночас вищезазначений науковець вважає, що «якщо до порівняльно-правового критерію приєднати критерій історичний, то в науковому сенсі отримуємо три моделі (типи) кримінального процесу: 1) обвинувальну модель, яку також допустимо іменувати «змагальною»; 2) архаїчну інквізиційну модель; 3) сучасну змішану модель» [1, с. 103].

Окрім того, подібне питання, проаналізовано вченими відносно